

DE BESTRAFFING VAN DE BUITENECHTELIJKE
GESLACHTSBETREKKINGEN GEDURENDE DE
NIEUWE TIJD (DEEL II *)

W. APPELS

§ 1 OVERSPEL.

I HET MISDRIJF.

De wetgevende bronnen maken een onderscheid tussen openbaar en verborgen overspel. Volgens de *Impressae* is openbaar overspel: «... met malcander (in overspel) sittende oft huyshoudende...» (1). Het komt dus overeen met het huidige onderscheid dat gemaakt wordt tussen overspel en onderhoud van bijzit. Echter werd de man ook gestraft indien hij overspel pleegde (2). Betreffende de vraag wanneer de man overspel pleegde, bestaat er meningsverschil tussen Willem Van der Tanerijen en de *Compilatae*. Willem Van der Tanerijen schrijft: «Item, na den weerlijcken rechten, mitsdat een man heere is van de bedden ende niet dat wijf, soe eest dat wijf overspel doet, eest dat zij van iemende anders bekent wort dan van hueren man, want zij violeert dat bedde; mair het is anders van den man, want nae den weerlijcken rechten soe en commiteert de man geen overspel met eender ongehuweder ende ongebonderen vrouwen, mair alleen metter gebonder;» (3). De *Compilatae* daarentegen stelt de geslachtbetrekkingen van een gehuwd man met een ongehuwde wel strafbaar als overspel (4). W. Van der Tanerijen stelt ook nog dat het ongelovig worden een even groot overspel is, en dat een priester, die de celibaatswetten overtreedt ook overspel

* Deel I, *Jura Falconis* 1972/73 nr. 2, blz. 49.

(1) *Impressae*, tit. II, art. 7, p. 84.

(2) *Ierdem*; *Compilatae*, dl. 6, tit. II, art. 19, p. 756.

(3) VAN DER TANERIJEN, W., *o.c.*, p. 284.

(4) *Compilatae*, dl. 6, tit. II, art. 19, p. 756.

pleegt (5). Volgens dezelfde auteur bestond er een meningsverschil omtrent de vraag, of het buitenechtelijk geslachtsverkeer tijdens een huwelijk dat nietig verklaard werd, als overspel diende te worden beschouwd (6).

In een aantal situaties was het de man verboden, zijn vrouw van overspel aan te klagen. Namelijk : «Eerst als hy besmet ende besmeurt is met 't selve crime oft misdaet ,want naer rechte ghelijcke delicten met onderlinghe compensatie worden ghedissolveert ende gheweert. Ten tweeden, als hy selve cause daer gheweest heeft. Ten derden, als sy by crachte gheadultereert is. Ten vierden, als sy op bedroghe gheadultereert is meynende dat huer Man gheweest hadde(7). ..., want men niet en besmeurt t'Lichaam dan door t'consent des verstants, memorie ende intentie. Ten vijfsten, als sy t'Houwelijck aenghenomen heeft om de langhe absentie van heuren man, meynende dat hy langhe overleden ende doot gheweest hadde. Ende ten sesten, als hy (naer t'stuck ghebeurt zijnde) zijn Wijf weder neemt, reconcilieert t'huys haelt ende by haer gheslapen heeft.» (8).

In tegenstelling met het huidige strafwetboek, art. 390, mochten buiten de echtgenoot, de vader en elke derde, zelfs indien deze er niets mee te maken hadden, de vrouw wegens overspel aanklagen (9).

W. Van der Tanerijen vermeldt, dat de echtgenoot die zijn vrouw op heterdaad betrapt, drie getuigen moet halen en de dader aan de rechter overleveren.

De vader mocht zijn dochter en haar minnaar, die hij op heterdaad betrapt, doden, indien er een aantal voorwaarden vervuld waren. Namelijk :« Eerst, dat hij se vindt in 't werck, ende eer sij gescheden zijn, ende men verstaet in 't werck, als hij se vindt t'samen in 't bedde oft in de camere, cussende ende leckende ; Ten tweetsten, dat hij se vindt besich in zijn huys of in sijn (Schoon) zoenshuys ; Ten derden dat hij se beijde doot slaet, al waer 't dat zij kint droege ; Ten vierde, dat sij onder de macht ende baillie van heren vadere zij ende niet onder de baillie van hueren grootheere ; Ten vijfsten dat zij gehuwet zij, ende gheen weduwe, noch maecht, want (ware) zij weduwe oft maecht, hijen souder niet aen commen mogen.» (11).

(5) VAN DER TANERIJEN, W., *o.c.*, p. 283.

(6) Idem, p. 281.

(7) DE BRUN, C. vermeldt als reden, dat het gebruikelijk was met velen in éénzelfde kamer te slapen.

(8) de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 192 ; cfr. WIELANT, PH., *o.c.*, p. 124 ; DE BRUN, C., *o.c.*, p. 27-30 ; VAN DER TANERIJEN, W., *o.c.*, p. 182 ; BOILEAU DE BULLON, G., cap. XLIII-L.

(9) de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 192 ; WIELANT, PH., *o.c.*, p. 124.

(10) de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 191.

(11) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 122 ; de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 191 ; DEBRUN, *o.c.*, p. 25-26 ; VAN DER TANERIJEN, W., *o.c.*, p. 282.

De echtgenoot mocht de minnaar enkel doodslaan, indien deze «vilajjn» was ; was hij van adel, dan zou de man minder streng gestraft worden dan een gewone moordenaar (12).

II DE SANKTIE.

A Wereldlijk recht

Volgens de auteurs verdienden de overspelers de doodstraf 'naer de civilen rechten' (13). Zij voegen er echter onmiddellijk aan toe, dat de rechters, die het costumiere recht volgen, lichtere straffen uitspraken, zoals verbanning (14). Voor de vrouw zou de sanktie van doodstraf naar geseling en opsluiting in een klooster geëvolueerd zijn (15). «... de man sal mogen uiijt halen binnen twee jaeren, ende dat hij 't niet en doet, oft dat hij binnen denselven twee jaren sterft, soe weert 'se gecleedt in 't cloestere, om euwelijck daer te blijvene, latende hueren kinderen oft andere hoirs twee deelen ende den cloestere 't derden van hueren goeden.» (16).

De medeplichtigen zouden dezelfde straf moeten ondergaan (17).

Zoals gezegd maken de verordeningen en ontwerp-costumen een onderscheid tussen openbaar en geheim overspel (18).

a) Verborgene overspel.

In Brabant bepalen de bronnen, dat de overspelers, wanneer ze voor de eerste keer zouden gestraft worden, een boete dienden te betalen en tevens arbitrair gesanktionneerd zouden worden (19). Voor hetzelfde geval voorzien de costume van de Kasselrij van Ieper en het ontwerp van Waasten ook een boete (20). Een ordonnantie van

- (12) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 122 ; de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 191 ; DE BRUN, *o.c.*, p. 22 ; VAN DER TANERIJEN, W., *o.c.*, p. 181.
- (13) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 121 ; de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 189 ; DE BRUN, C., *o.c.*, p. 23 ; VAN DER TANERIJEN, W., *o.c.*, p. 136 ; SOHET, D., *o.c.*, p. 129.
- (14) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 121 ; de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 189 ; SOHET, D., *o.c.*, p. 129. de DAMHOUDER, J., (*o.c.*, p. 193) valt hevig uit tegen de rechters die nagenoeg het overspel ongestraft laten, en maakt de bedenkking, dat 'sij selve daer mede besmet ende besmeurt' zouden kunnen zijn en daarom niet streng genoeg optreden.
- (15) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 121-122 ; de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 190 ; DE BRUN, C., *o.c.* p. 23 ; VAN DER TANERIJEN, W., *o.c.*, p. 136.
- (16) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 121-122 ; de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 190 ; DE BRUN, C., *o.c.*, p. 23 ; BOILEAU DE BUILLON, G., *o.c.*, cap. LII.
- (17) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 126 ; de DAMHOUDER, J., *o.c.* p. 200.
- (18) Zowel de gehuwde als de ongehuwde werden met straffen bedreigd.
- (19) *Charter van Grimbergen*, art. 73, p. 260-262, (spreekt niet van een arbitraire straf) ; *Impressae*, tit. XX, art. 7, p. 84 ; *Compilatae*, dl. 6, tit. II, art. 11, p. 756 (niet arbitrair) ; *Bergen-op-Zoom*, tit. IX, art. 11, p. 780.
- (20) *Casselrij van Ieper*, cap. LVIII, art. 1 + 2, p. 48-50 ; *Ontwerp Waasten*, tit. II, art. 1 + 2, p. 36. (waren beiden gehuwd, dan werden ze verbannen).

Gent van 1491 dreigt met een gevangenisstraf van 15 dagen, die afkoopbaar was (21).

Werden de overspelers een tweede keer betrapt, dan zou hun sanktie verdubbeld worden (22). De *Compilatae* voorziet echter afwijkingen. De overspelers zouden tevens een gevangenisstraf op water en brood oplopen en bovendien, indien de vrouw gehuwd was, een eeuwige verbanning. Was enkel de man gehuwd, dan werden ze pas de derde keer met verbanning bedreigd (23).

Bij de derde veroordeling zouden volgens een aantal bronnen een driedubbele straf worden uitgesproken, andere bepalen dat de overspelers dan verbannen dienen te worden (24).

In Vlaanderen zijn er echter ook bronnen, die geen onderscheid maken naar het aantal keren, dat de overspelers reeds betrapt werden, maar die bepalen, dat zij naar de omstandigheden zullen geoordeeld worden (25).

Het reglement voor Over-Maas uit de 17° eeuw maakt een onderscheid volgens de te straffen personen. Was de vrouw gehuwd, dan werden beiden verbannen en verbeurden zij een deel van hun vermogen. Was de vrouw ongehuwd, dan werd zij met één maand gevangenisstraf bedreigd, bij een tweede veroordeling zou ze voor 50 jaar verbannen worden. De man zou in dat geval een boete van 10 gulden dienen te betalen, die de volgende keer verdubbeld werd. De derde veroordeling zou hen mogen verbannen of een andere straf uitspreken (26).

b) Onderhoud van bijzit.

In Antwerpen, Mechelen en Bergen-op-Zoom werd bepaald, dat de overspelers een boete moesten betalen, die zou vermenigvuldigd worden met het aantal dagen, dat het overspel geduurd had (27). De costume van Mechelen stelt hen bovendien nog bloot aan een arbitraire sanktie, de *Compilatae* aan de sanktie voor geheim overspel. De vermelde bronnen van Antwerpen bepalen ten slotte nog dat indien zij hun verhouding na vermaning niet staakten, zij arbitrair zouden gestraft worden.

De Keure voor Arenbourg verklaart een boete en een verbanning van 1 jaar op de overspeligen toepasselijk. De ontwerpcostume van Ieper spreekt alleen van een verbanning, die 7 jaar zou duren. De

(21) *Ordonnantie II voor Gent*, art. 1, p. 672-673.

(22) Zie voetnoot (19) tot (21)

(23) *Compilatae*, dl. 6, tit. II, art. 11, p. 756.

(24) *Impressae*, tit. XX, art. 7, p. 84; *Ordonnantie II voor Gent*, art. 1, p. 672-673; *Charter van Grimbergen*, art. 73, p. 260-262 (10 jaar); *Casselrij van Ieper*, cap. LVIII, art 1 + 2, p. 48-50 (7 j.); *Ontwerp Waasten*, tit. II, art. 1 + 2, p. 36.

(25) *Ontwerp Ieper*, tit. 64, art. 1. p. 488; *Roeselare*, p. 266.

(26) *Reglement voor Over-Maas*, art. 79-81, p. 384-385.

(27) *Antiquissimae*, art. 22, p. 142; *Compilatae*, dl. 6, tit. II, art. 21, p. 756; *Ontwerp Mechelen*, art. 705, p. 124; *Mechelen*, tit. II, art. 13, p. 26; *Ordonnantie voor Bergen-op-Zoom*, art. 41, p. 1333; *Bergen-op-Zoom*, tit. IX, art. 11, p. 780.

De costume van Roeselare bepaalt, dat de verbanning door een lijfstraf mocht vervangen worden (28).

Wat de rechtspraak betreft, vermeldt F. Vanhemelrijck voor Brussel de volgende evolutie : in de eerste helft van de 15^e eeuw veroordelingen tot verbanning of een bedevaart, in 1508 tot in de mand hangen, in 1565-1566 schavotering en geseling en in 1626 opsluiting in een klooster (29).

L.TH. Maes haalt een aantal veroordelingen aan van het einde van de 17^e eeuw, die kleine boetes uitspreken (30).

In het Gentse werd op 3 april 1537 Gillis vander Guchte (gehuwd) veroordeeld tot een openbare boetedoening (31). Zesentwintig jaar later werd Lieven de Keyser bovendien tot de hoogste boete en een bedevaart naar Wilsenake (H. Bloed) veroordeeld. In tegenstelling met Gillis had hij een kind verwekt bij een ongehuwde (32).

B Kerkelijk recht

«Van desen crime kendt de gheestelijcke juge, om dattet aengaat der bruecke oft violeren van den sacramente vanden huwelijcke, d'welck gheestelijc is,...» (33).

Volgens Philips Wielant spraken de geestelijke rechters drie straffen uit over de overspelers, nl. scheiding van tafel en bed, opsluiting in een klooster en excommunicatie (34). Willem Van der Tanerijen vult deze lijst van mogelijke sankties nog aan met de sanktie van het afsnijden der haren (35).

Als bijkomende straf voor de vrouwen, die wegens overspel uit het echt gescheiden waren, ging hun «bona dotalia» (36) terug over naar hun echtgenoot en verloren zij hun bona paraphernalia (37) (38).

Aan de hand van de kerkelijke rechtspraak, die door J. De Brou-

(28) *Keure voor Arenbourg*, art. 12, p. 210 ; *Ontwerp Ieper*, tit. 64, art. 1, p. 488 ; *Roeselare*, p. 266.

(29) VANHEMELRIJCK, F., *De criminaliteit in de Ammanie van Brussel van de late Middeleeuwen tot het Einde van het Ancien Régime (1404-1789)*, Onuitgegeven doctoraatsproefschrift, Gent, 1968, p. 196.

(30) MAES, L. TH., *o.c.*, p. 232, voetnoot nr. 8.

(31) R.A.C.B., C.P.C.F., *Quartier de Gand*, dl. IX, p. 162.

(32) *Idem*, dl. IX, p. 170-171.

(33) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 122 ; de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 190.

(34) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 121 ; de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 189.

(35) VAN DER TANERIJEN, W., *o.c.*, p. 280.

(36) *Bona dotalia* : '... alsulcken goet als hueren man van huerentwegen gegeven wort te huwelijcke van hueren ouders oft vrienden oft van heur selven, in voordernisse desselvs huwelijcx, ende der laste desselvs...' (VAN DER TANERIJEN, *o.c.*, p. 279).

(37) *Bona paraphernalia* : '... dat sijn die goeden die de huystrouwe ter tijt als zij in huers brudegoms ende mans huys gebracht wort, met huer brengt, verleene de dairaf hueren man die administracie stille oft openbair.' (*Ierdem*).

(38) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 123-124 ; de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 192 ; VAN DER TANERIJEN, W., *o.c.*, p. 279.

wer werd aangehaald, is het mogelijk een vergelijking te maken tussen de sankties, die alleen of in combinatie, werden toegepast op de overspelers in Gent en Mechelen vanaf het midden van de 16° eeuw tot het einde van de 18° eeuw.

	Gent	Mechelen
2e helft 16e eeuw	<p>excommunicatie (p. 223) bedevaart naar Keulen, Ardenburg, Halle, Doornik, Gent (p. 227-228) gevangenisstraf (1-8 dagen) (p. 206-207) openbaar vergiffenis vragen aan het hof (p. 217)</p> <p>bespottelijke kleding dragen (p. 220) (hoog)mis bijwonen (p. 244) kaars offeren (p. 215) biechten en communiceren (p. 241) vasten (p. 238-239) geldboete (p. 250)</p>	<p>verbanning uit het bisdom (p. 196)</p> <p>gevangenisstraf (p. 239)</p> <p>openbaar vergiffenis vragen aan het hof of aan de pastoor (p. 218)</p> <p>(hoog)mis bijwonen (p. 245)</p> <p>boete in natura (p. 253)</p>
1e helft 17e eeuw	<p>verbanning uit het bisdom (p. 193)</p> <p>openbaar vergiffenis vragen aan het hof (p. 220) bespottelijke kleding dragen (p. 220)</p> <p>geldboete (p. 250) boete in natura (p. 252)</p>	<p>verbanning uit het bisdom (p. 198) opsluiting in een klooster (p. 218)</p> <p>kaars offeren (p. 222) biechten en communiceren (p. 242) boete (p. 251)</p>
2e helft 17e eeuw	<p>biechten en communiceren (p. 207)</p>	<p>eeuwig verbannen (p. 202) gevangenisstraf (p. 211) openbaar vergiffenis vragen aan de gelovigen (p. 217) biechten (p. 242)</p> <p>vasten (p. 211) boete (p. 251)</p>

(39) De vermelde pagina's tussen haakjes, verwijzen naar de bladzijden in het hoger geciteerde werk van DE BROUWER, J.

2e helft 18e eeuw (40)	bedevaart naar Nazaret of Meulebeek (p. 229) gevangenisstraf (15 dagen tot 1 maand (p. 210) openbaar vergiffenis vragen aan het hof, de gelovigen of de pastoor (p. 214-216) bespottelijke kleding dragen biechten en communiceren (p. 241)	
------------------------------	---	--

R. Van der Made vermeldt voor Luik ook een aantal veroordelingen wegens overspel. De opgelegde sankties waren (einde 17° eeuw) vasten, al dan niet in een klooster, en een bedevaart of een boete betalen. Bovendien werden soms de sankties van het offeren van een kaars en/of het biechten en communiceren toegevoegd (41).

§ 2 BIGAMIE.

I HET MISDRIJF

Philip Wielant maakt geen onderscheid tussen overspel en bigamie. Dit blijkt uit de situaties die hij opgeeft waarin de man zijn vrouw niet mag aanklagen. Nl. waar hij schrijft: «... ten vijfsten als zij 't huwelijk aengegaen heeft, om de lange absentie van huere man, meenende dat hij doot geweest hadde ;...» (1)

J. Boutillier daarentegen spreekt wel van bigamie. Hij is ook de mening toegedaan, dat degene, die eens gehuwd geweest is en die opnieuw huwt, bigamie pleegt. Verder schrijft hij, dat degene die weduwe geworden is, weduwe moet blijven. Blijkbaar vat hij dus het nieuwe huwelijk na de dood van de partner als bigamie op (2). Ook schrijft hij dat het tweede huwelijk van een weduwe, die nog maagd is, geen bigamie is.

(40) Voor het eerste deel van de 18e eeuw heb ik geen veroordelingen voor overspel ontdekt, dit kan echter veroorzaakt zijn door het niet opgeven van de reden waarvoor veroordeeld werd.

(41) VAN DER MADE, R., *La jurisprudence pénale de l'officialité liégeoise au XVII et au XVIIIe siècle*, Luik, 1955, p. 585 en 589.

(1) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 124; de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 192.

(2) BOUTILLIER, J., *o.c.*, cap. CCCI en CCCII.

II DE SANKTIE.

«Item, hier suldij weten dat nae den weerlijcken rechten een man die twee wijfen teffens trouwdt oft neemt, oft een wijf die twee mans teffens neemt wetens ende willens, die wort capitalijc ende van den lijve gepunieert, mair na den geestelijcken rechten, soe sal men den wijve afsnijden huer vlechten ende huer hair, ende heur vorste doeke, gewant ende cleederen, ende van der punicie van den man en seggen die geestelijcke rechten niet.» tot zover W. Van der Tanerijen (3).

Volgens C. De Brun verdient de man die twee vrouwen huwt, de dood, maar hij voegt eraan toe, dat hij in oude tijden met twee spinrokken ten toon werd gesteld (4).

D. Sohet schrijft dat zowel de man als de vrouw die dit misdrijf pleegt, de doodstraf verdient. Uit de rechtspraak die hij aanhaalt blijkt echter, dat die straf niet werd toegepast (5).

Ik heb slechts twee verordeningen gevonden die over bigamie handelen. Mogelijk is dit te verklaren, door het feit dat er blijkbaar geen onderscheid gemaakt werd tussen overspel en bigamie.

De ordonnantie op de criminele justitie voor de hele Nederlanden uitgevaardigd in 1570 wil de bigamisten gestraft zien met «... lyffstraff, onder tsupplie vander doot, oick by eeuwigen ban ende confiscatie van partie ende deel van heure goeden, om die infamie ende enormiteyt vanden feyte.» (6).

Het reglement voor Over-Maas voorziet voor de bigamist een openbare lijfstraf (7).

In de 16^e eeuw werd de man die twee vrouwen gehuwd had, geschavoteerd, geselsd en met spinrokken behangen tentoongesteld. De vrouw werd te Brussel met twee mansbroeken behangen (8). Te Mechelen werd de man na de tentoonstelling voor 10 jaar verbannen (9). G. De Ghewiet vermeldt een arrest van het Parlement van Vlaanderen, waardoor de bigamist veroordeeld werd om geselsd en 3 jaar verbannen te worden (10).

Te Mechelen sprak het kerkelijke hof in 1599 een veroordeling uit over een bigamist, die ongeschoeid in een processie een brandende kaars moest dragen en nadien geknield in de kerk om vergiffenis vragen (1). Een andere werd in 1626 tot 10 jaar verbanning veroor-

(3) VAN DER TANERIJEN, W., *o.c.*, p. 278.

(4) DE BRUN, C., *o.c.*, p. 23.

(5) SOHET, D., *o.c.*, p. 32.

(6) *Ordonnantie op de criminele justitie (9 juli 1570)*, art. LX, p. 29-30.

(7) *Reglement voor Over-Maas*, art. 84, p. 386.

(8) VANHEMELRIJCK, F., *o.c.*, p. 200.

(8) VANHEMELRIJCK, F., *o.c.*, p. 200.

(9) MAES, L. TH., *o.c.*, 234.

(10) DE GHEWIET, G., *o.c.*, p. 564.

(11) DE BROUWER, J., *o.c.*, p. 222.

deeld. In dezelfde eeuw werden nog drie bigamisten veroordeeld, één om twee maand in de gevangenis door te brengen en er drie dagen per week te vasten, een ander tot een boete van 100 gulden en de laatste tot acht dagen geestelijke oefeningen in een klooster (12).

§ 3 INCEST.

I HET MISDRIJF.

«Incest es te doen hebben met zijnder maescape of met affiniteijt, met municken oft andere religieuse personen,...» volgens Ph. Wielant (1).

C. De Brun vermeldt een hele reeks personen, die tot die maescape behoren, nl. : «... de Moeder, Stiefmoeder, dochter, Suster, Moeye, Nichte, dochters dochter, of zijn eygen Nichte : Of met Maaghden door den bant der Religie, aen Godt verbonden,... Of met personen die met een Geestelijke Maachschap, geiljck door den Doop wert gecontraheert, aen ons ghebonden, als de gevader, Peter, & c.» (2). D. Sohet spreekt echter enkel over schoonkinderen, tante en oom, schoonzuster, nicht van de echtgenote of naastere familie, als behorend tot de verboden graad van aanverwantschap (3).

II DE SANKTIE.

«Die te doen heeft met zijnder moeder, zuster, dochter, die is, naer rechte punierlijck meer dan van adulterien, met openbare schandelijke doot, ten exemple van anderen, ende dit naer civile rechten. (4).

Nemaar de gheestelijke rechten punieren dat crisme met openbare punitien ende penitentien, ter discretie van den officiael oft andere hueren jugen.

Soe wijte te doen heeft met sijnder nichten, in verboden grade, al eest oock in huwelijcke, die commiteert dit crisme van incest, ten ware dat hij daeraff gedispenseert ware oft dat hij swoere, dat hij 't niet en wiste dattet zijn maeschap was'. Aldus PH. Wielant (5).

(12) Id., o.c., p. 198, p. 211, p. 251, p. 212.

(1) WIELANT, PH., o.c., p. 128 ; de DAMHOUDER, J., o.c., p. 206.

(2) DE BRUN, C., o.c., p. 39.

(3) SOHET, D., o.c., p. 32

(4) Dit wordt bevestigd door VAN DER TANERIJEN, W., o.c., p. 137.

(5) WIELANT, PH., o.c., p. 128 ; cfr. de DAMHOUDER, J., o.c., p. 206.

C. De Brun schrijft, dat de dader tevens zijn vermogen zal verliezen (6). J. Boutillier spreekt van een arbitraire straf, wat door D. Sohet in 1772 bevestigd werd (7).

De medeplichtigen zouden zoals de dader met de dood gestraft worden volgens PH. Wielant en J. de Damhouder (8).

Ik heb slechts een paar gevallen gevonden in de wereldlijke rechtspraak, die dan ook nog enkel de man veroordelen. Zo vermeldt F. Vanhemelrijck, dat in 1434 een man in het leder werd gehangen, omdat hij zijn dochter bekend had, in 1563 werd te Brussel de stiefvader wegens omgang met zijn stiefdochter in de mand gehangen (9). In 1682 veroordeelde het Parlement van Vlaanderen een stiefvader wegens dit misdrijf tot een openbare boetedoening en de eeuwige verbanning (10).

In volgende kader zal een vergelijking gemaakt worden tussen de veroordelingen in Mechelen en Gent uitgesproken door de officialiteit wegens incest (11).

	Gent	Mechelen
1e helft 16e eeuw	excommunicatie (p. 223)	excommunicatie (p. 137) verbanning uit het bisdom (p. 196)
2e helft 16e eeuw	excommunicatie (p. 225) bedevaart naar Keulen (p. 226) en Atrecht (p. 228) openbaar vergiffenis vragen aan het hof (p. 218) kaars offeren (p. 215) vasten (p. 239) geldboete (p. 250)	excommunicatie (p. 137) vasten (p. 239) boete in natura (p. 253)

(6) DE BRUN, C., *o.c.*, p. 40.

(7) BOUTILLIER, J., *o.c.*, cap. CCCVI; SOHET, D., *o.c.*, p. 32.

(8) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 126; de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 200.

(9) VANHEMELRIJCK, F., *o.c.*, p. 206.

(10) DE GHEWIET, G., *o.c.*, p. 563-564.

(11) De sankties werden zowel aan mannen als aan vrouwen opgelegd. Eventueel werden ze voor 1 veroordeelde gekombineerd. De pagina's tussen haakjes verwijzen naar het werk van DE BROUWER, J.

<p>1e helft 17e eeuw</p>	<p>excommunicatie (p. 223) publieke geseling (p. 186) levenslange verbanning uit het bisdom (p. 193)</p> <p>geldboete (p. 250)</p>	<p>excommunicatie (p. 137) verbannen uit het bisdom of de stad (p. 197) bedevaart naar Halle (p. 230) gevangenisstraf (p. 211) opsluiting in een klooster (p. 212) vergifenis vragen aan de gelovigen (p. 217) bespottelijke kledij dragen (p. 222) mishoren (p. 245) geldboete (p. 251)</p>
<p>2e helft 17e eeuw</p>	<p>excommunicatie (p. 223) publieke geseling (p. 186)</p> <p>geldboete (p. 250)</p>	<p>excommunicatie (p. 137) bedevaart naar Viane (p. 231) vergifenis vragen aan de gelovigen (p. 217) geldboete (p. 251)</p>
<p>1e helft 18e eeuw</p>	<p>excommunicatie (p. 223)</p>	<p>excommunicatie (p. 137) bedevaart naar Halle of Le- de (p. 230) vergifenis vragen aan de pastoor (p. 219)</p>
<p>2e helft 18e eeuw</p>	<p>excommunicatie (p. 223) geseling (p. 186) verbanning (p. 195) bedevaart naar Waasmun- ster, Melsele Lochristi, Halle (p. 229) gevangenisstraf (p. 210)</p> <p>vergifenis vragen aan het hof of gelovigen (p. 214-217) kaars offeren (p. 229) mishoren (p. 229) boete in natura (p. 252)</p>	<p>excommunicatie (p. 137) bedevaart naar Halle, Le- de of Rome (p. 230) gevangenisstraf (p. 211) opsluiting in een klooster (p. 212) vergifenis aan de pastoor of gelovigen (p. 219)</p>

In Luik werd in de 2° helft van de 17e eeuw een man wegens incest met zijn schoonzuster veroordeeld tot een boete, een vasten en biechten en communiceren. Een vrouw kreeg voor hetzelfde misdrijf een bedevaart naar St.-Truiden, ze moest bovendien vasten, biechten, communiceren en een kaars offeren. Wegens incest met zijn tante werd een ander 12 jaar verbannen. (Zie R. VAN DER MADE, o.c., p. 593-594.)

§ 4 VRIJWILLIGE GESLACHTSBETREKKINGEN TUSSEN ONGEHUWDE.

I DEFLORTATIO OF ONTMAAGDING.

1 Het misdrijf.

De term *stuprum* betekende in de enge zin de geslachtsdaad waardoor een maagd ontmaagd werd (1). De *stuprum* kon gewelddadig of vrijwillig, met toestemming van het meisje, gebeuren. Hier zal enkel over de vrijwillige ontmaagding gesproken worden. Hoger werd reeds over de verkrachting gehandeld.

Men geloofde het «slachtoffer» op haar eed dat zij maagd was, volgens J. de Damhouder. D. Sohet echter schrijft in de 18^e eeuw, dat de eed van het meisje tijdens de barensweeën, om de vader van haar kind aan te duiden, afgelegd, niet als voldoende bewijs werd aanvaard. Dit kan er op wijzen, dat de eed waar J. de Damhouder het over heeft, in de 18^e eeuw ook niet voldoende was (2).

2 De sanktie.

«Soe wij een maecht scoffiert, bij hueren dancke, die verbuert naer 't rechte, de helft van zijnen goede, ende heeft hij gheen goet, hij wordt ghebannen.» (3).

Volgens D. Sohet zou in zijn tijd de ontmaagding bijna niet meer gestraf worden, tenzij het slachtoffer nog niet geslachtsrijp was, door haar voogd ontmaagd werd, of nog minderjarig was (4).

Was het kind nog niet geslachtsrijp, dan zou de dader tot een bedevaart van 1 jaar over zee veroordeeld worden (5).

Was het de voogd, die zijn wees ontmaagde, dan werd hij volgens de auteurs uit de 16^e eeuw, verbannen en verbeurde hij zijn vermogen. D. Sohet schrijft, dat hij dezelfde sanktie zou krijgen al degene die een geslachtsonrijp kind zou ontmaagden (6).

In de andere gevallen zou volgens deze laatste auteur de dader het meisje moeten huwen, of, indien de vader in een huwelijk niet toestemde, haar doteren (7). Deze verplichting bestond echter niet meer, indien zij ondertussen gestorven was, indien zij afstand deed

(1) SIMON, J., *o.c.*, p. 270.

(2) de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 204; SOHET, D., *o.c.*, p. 34.

(3) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 126; cfr. de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 202; DE BRUN, *o.c.*, p. 17.

(4) SOHET, D., *o.c.*, p. 34.

(5) Id. *o.c.*, p. 33.

(6) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 126-127; de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 203; DE BRUN, C., *o.c.*, p. 19; VAN DER TANERIJEN, W., *o.c.*, p. 137; SOHET, C., *o.c.*, p. 33.

(7) SOHET, C., *o.c.*, p. 34.

van haar recht, indien zij ontvoegd of meerderjarig zijnde, toegestemd had (8).

Voor de bespreking van de wetgevende bronnen dienen we een onderscheid te maken tussen de ontmaagding van een geslachtsonrijp kind en de ontmaagding van een minderjarige.

a) De ontmaagding van een geslachtsonrijp kind.

De costume van het Brugse Vrijen verklaart de doodstraf op de dader toepasselijk (9). De keure en statuten van de Proosdij van Brugge daarentegen bedreigen hem met een eeuwige verbanning, terwijl de costume van Roeselare bepaalt, dat de duur van de verbanning zal afgemeten worden aan de omstandigheden (10).

In Luik werd de betaling van een boete en een bedevaart van 1 jaar voor de ontmaagding van zo'n kind voorzien (11).

b) De ontmaagding van een minderjarige.

Volgens de *Impressae* moet de dader aan het meisje 16 gulden betalen, verhoogd met 1 stuiver per dag van haar zwangerschap en 30 Brabantse schellingen kraambedvergoeding (12).

De doodstraf in 1423 te Ieper toepasselijk verklaard, werd in het ontwerp voor costume vervangen door een verbanning. Was de dader de voogd of de werkgever van de minderjarige, dan werd de sanktie verhoogd, respektievelijk, met een boete van 120 of 100 pond (13).

De *Concessia Carolina* voor Kortrijk (1540) en Oudenaarde () bepalen, dat de verbanning eeuwig zal duren en dat de dader zijn vermogen verliest. Het «slachtoffer» zou 1/3 van haar vermogen verbeuren (14).

De costume van de casselij van Ieper en de ontwerpcostume van Waasten bepaalden een boete, zowel voor de dader, als voor de minderjarige (15).

In het land van Over-Maas zou de dader het meisje moeten dotten en een boete van 100 gulden betalen (16).

In de uitgegeven wereldlijke rechtspraak, heb ik geen veroordeling hieromtrent gevonden. Verdere studie is noodzakelijk, om uit te maken of de schepenen de beoordeling van dit misdrijf overlieten aan de kerkelijke rechters, en zo ja, tot welke eeuw.

«... ende soe wij een maight defloreert ende ontset van huerder reynicheyt, die is schuldigh huer te douarien ende te wijve te nemen,

(8) *Id.*, o.c., p. 34.

(9) *Brugse Vrije*, art. XVII, p. 36.

(10) *Keure van de Prooschen*, art. L, p. 290; *Statuten van de Prooschen*, art. XXIV, p. 406; *Roeselare*, 265.

(11) *Reglement van J. de Heynsberg*, art. 7, p. 147.

(12) *Impressae*, cap. 45, art. 11, p. 338-340.

(13) *Ordonnantie voor Ieper*, p. 292; *Ontwerp Ieper*, tit. 86, art. 4-6-7, p. 548.

(14) *Concessie Carolina voor Kortrijk (1540)*, art. 23, p. 258; *Concessio Carolina voor Oudenaarde*, art. 21, p. 262.

(15) *Casselrij van Ieper*, cap. LIX, p. 50; *Ontwerp Waasten*, tit. II, art. 2, p. 1.

(16) *Reglement van Over-Maas*, art. 86, p. 387-388.

dwelck te verstaen is indijen hij dat bedriegelijc heeft gedaen ; mair anderssins en is hij niet sculdig dairtoe bedwongen te worden ; ende eest dat hijse niet en wille noch en mach trouwen, soe seggen die geestelijcke rechten dat men hem in den ban sal doen ende in strenge clooster sluyten.» volgens W. van der Tanerijen (17).

Volgens J. de Damhouder had de dader echter de keuze tussen het huwelijk of het doteren van het meisje (18).

Door de officialiteit van Gent werden 3 meisjes, die zich hadden laten ontmaagden, veroordeeld. Eén moest in 1571 een kaars van een halve pond offeren, terwijl de twee anderen in 1592 zeven opeenvolgende zaterdagen een bedevaart moesten maken naar de Blandinusberg te Gent en er een rozenhoedje bidden (19). In de 16/ en 17° eeuw werden ook tegen beiden boeten uitgesproken, die evenwel voor het meisje minder hoog lagen (20).

Te Mechelen moest de jongen in 1603 een bedevaart maken naar Halle, terwijl het meisje drie opeenvolgende vrijdagen moest vasten. In 1608 en 1616 werden nog twee mannen veroordeeld om wegens hetzelfde misdrijf op bedevaart naar Scherpenheuvel te gaan (21).

In 1693 werd een man te Luik tot 8 dagen vasten op water en brood in een klooster, tot biechten en communiceren en een boete veroordeeld, wegens het ontmaagden van een meisje (22).

II FORNICATIO.

Inleiding

«Fornicatio is te hebben met wijs, bujten banne van huwelijcke, het sij met concubijneu, met weduwe, met lichte wijsfs.» (23).

Wegens het speciale karakter van de prostitutie zal ik over dit onderwerp in een tweede punt handelen.

A Concubinaat.

1) Het misdrijf.

«Le Concubinage est une conjonction habituelle illicite d'homme et femme libres, qui vivent ensemble sans êtres mariés.» (24).

(17) VAN DER TANERIJEN, W., *o.c.*, p. 284.

(18) de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 203 ; cfr. DE BRUN, C., *o.c.*, p. 18 ; BOUTILLIER, J., *o.c.*, cap. CCCVI.

(19) DE BROUWER, J., *o.c.*, p. 214, p. 228 en 247.

(20) Idem, p. 249-250.

(21) Idem, p. 230-239.

(22) VAN DER MADE, R., *o.c.*, p. 590.

(23) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 127 ; cfr. de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 205 ; DE BRUN, C., *o.c.*, p. 16.

(24) SOHET, D., *o.c.*, p. 33.

Onder deze titel zal echter ook gehandeld worden over de vrijwillige geslachtsbetrekkingen tussen ongehuwden, evenwel zonder over prostitutie te handelen, nl. over de *fornicatio simplex*. (25).

2) De sanktie.

Ph. Wielant schrijft, dat «Alle fornicatie, hoe simpel zij zijn, zijn dootsonde ende dairomme verbieden de canonycke rechten de concubinagien, die nochtans georloft waren naer den civile rechten.» (26).

In de 18e eeuw schrijft D. Sohet echter : «Le concubinage a été permis chez les Romains, mais d'une manière approchante du Mariage. Aujourd'hui il est défendu, comme une débauche contraire à la pureté du Chistianisme, et au bien de l'Etat.» Verder zegt hij, dat het wereldlijk gerecht enkel optrad, indien de kerkelijke rechtbank niet voldoende kon optreden om de overtreders van de huwelijksmoraal van hun verhouding te doen afzien (27).

Ik heb slechts één wetgevende bron gevonden, die over het concubinaat handelt, nl. het reglement voor Over-Maas van 18 maart 1656. De verloofden die als gehuwden gingen samenwonen, werden na 1 maand samenwoonst beboet voor 50 gulden, na 2 maand voor 100 gulden en na 3 maand voor 200 gulden. Indien ze dan nog niet huwden, zouden ze een boete oplopen en 10 jaar verbannen worden (28). Waren ze echter niet verloofd, dan zouden ze onmiddellijk voor 10 jaar verbannen worden (29).

Voorhuwelijks betrekkingen werden door hetzelfde reglement met een boete van 20 gulden strafbaar gesteld (30). Hier dient opgemerkt, dat zowel de man als de vrouw dezelfde sanktie zouden krijgen.

De costume van de stad en de casselrij van Cassel bedreigde de man met een eeuwige verbanning en een verbeurtverklaring (van de helft) van zijn vermogen, terwijl de vrouw 1/3 van haar vermogen zou verbeurtverklaard zien (31).

Wegens *fornicatio simplex* met een begijn werd in 1458 te Mechelen de dader veroordeeld tot een bedevaart naar Rome, terwijl in 1462 de dader wegens hetzelfde misdrijf de keuze gelaten werd tussen een bedevaart of een boete van 4 Rijders (32).

(25) VAN DER TANERIJEN, W., (o.c., p. 282) vermeldt een eerder eigenaardig geval van *fornicatio simplex*. 'Item, wairt dat een wijf storve ende zij dairnae verreese van der doot ende dat huer man dairnae huer vleeschelijcke bekende zonder nyeuwen huwelijc 'et econtra', hij sal sundigen ende misdoen ende committeren simpel fornicacie, als doet die ongebonde man met ongebonde vrouwen...'

(26) Zie voetnoot (23).

(27) SOHET, D., o.c., p. 34.

(28) Reglement voor Over-Maas, art. 25, p. 355-356.

(29) *Idem*, art. 72, p. 380-381.

(30) *Idem*, art. 48, p. 370-271.

(31) Cassel, art. CXCVIII, p. 849 - *Concessio Carolina voor Gent*, art. 48, p. 258 ; *Concessio Carolina voor Oudenaarde*, art. 21, p. 262.

(32) MAES, L. TH., o.c., nr. 237, p. 585-586 ; nr. 317, p. 596.

In het Gentse werden twee mannen wegens fornicatio simplex veroordeeld tot een openbare boetedoening, een boete en een bedevaart naar Wilsenake (33).

Wat de kerkelijke rechtspraak betreft, zal ik eerst de veroordelingen wegens fornicatio simplex en nadien die wegens concubinaat behandelen.

a) Fornicatio simplex.

Te Gent werden enkelen rond het jaar 1570 tot een gevangenisstraf en vasten of tot een bedevaart naar Aardenburg, Halle, Aalter of Aarschot veroordeeld (34).

Een man werd in 1573 verplicht een bedevaart te ondernemen van Laken naar Mechelen, in 1608 een ander door de officialiteit van Mechelen veroordeelde om 1 dag te vasten (35).

In de 17° en 18° eeuw legden de kerkelijke rechters aan enkelen de verplichting op te biechten, te communiceren en in aanwezigheid van twee getuigen aan de pastoor vergiffenis te vragen (37).

b) Concubinaat.

J. De Brouwer maakt een onderscheid tussen feitelijk huwelijk en concubinaat. Dit onderscheid zal ik echter niet weerhouden, aangezien het in dit verband niet noodzakelijk is.

Om een beter beeld te krijgen van de evolutie van de sankties tegen het concubinaat, heb ik aan de hand van de rechtspraak bij J. De Brouwer vermeld, volgend schema opgesteld.

	Gent	Mechelen
2e helft 16e eeuw	bedevaart naar Aardenburg (p. 228) gevangenisstraf (p. 206) vasten (p. 239) geldboete (p. 250)	openbaar vergiffenis vragen aan de gelovigen (p. 217) geldboete (p.251)

(33) R.A.C.B., C.P.C.F., *Quartier de Gand*, dl. X, p. 165 en 169.

(34) DE BROUWER, J., *o.c.*, p. 206 en 228.

(35) Id., *o.c.*, p. 230 en 239.

(36) Id., *o.c.*, p. 119.

(37) Id., *o.c.*, p. 215. De veroordelingen werden uitgesproken door de officialiteit van Gent.

<p>2e helft 17e eeuw</p>	<p>geldboete (p. 250)</p>	<p>verbannen uit de stad of uit het bisdom (p. 198-201) bedevaart naar Scherpenheuvel (p. 230) openbaar vergiffenis vragen aan het hof of de gelovigen p. 217-219 bij het sermoen aanwezig zijn (p. 245) geldboete (p. 251)</p>
<p>2e helft 17e eeuw</p>	<p>geldboete (p. 250)</p>	<p>geseling en publieke penitentie (p. 187) bedevaart naar Duffel of Halle (p. 230-232) gevangenisstraf (p. 211) vasten (p. 239) geldboete (p. 251)</p>
<p>1e helft 18e eeuw</p>	<p>gevangenisstraf (p. 207) openbaar vergiffenis vragen aan het hof (p. 221) bespottelijke kledij dragen (p. 221) boete doen in een klooster (p. 208) biechten en communiceren (p. 208) vasten (p. 207) boete in natura (p. 252)</p>	
<p>1e helft 18e eeuw</p>	<p>bedevaart naar Assebroek-bij-Brugge (p. 229) openbaar vergiffenis vragen aan de pastoor (p. 215) veroordeling aan de gelovigen voorgelezen in de kerk (p. 217) opsluiting in een klooster (p. 208) mishoren (p. 246) vasten (p. 238) biechten en communiceren (p. 241) boetepsalmen bidden (p. 208) geldboete (p. 251) boete in natura (p. 252)</p>	<p>opsluiting in een klooster (p. 212)</p>

B Prostitutie.

Inleiding.

Het zogenaamde 'oudste beroep van de wereld' werd ook in de Nieuwe Tijd als een noodzakelijk kwaad aanzien. W. Van der Tanagerijen schrijft in dit verband : «... ende de Heilige Kercke laet lijden die zunde van de hoeren onder dissimulacien ongepunieert, hoewel die publijc is (= een misdaad, iedereen mag de schuldigen aanklagen), om meerder quaet, dats overspel ende vrouwecracht, te verhueden ; ende dairomme seegt Sinte Augustijn, int dierste boec van der Stadt Gods, verdriefft die hoeren uuijter stadt, ende ghij sult in de stadt alle dingen vervult vynden van vuylicheyden.» (38).

Hij is echter ook de mening toegedaan, dat «... al eest soe dat noot alle weth breect, ende dat mits zwaren dwijngende noode in tijde van hongere, men broot soude mogen stelen, oft in nootweren dootslach committeren, oft uyt noode vleesch mogen eten in den vasten, ende dmijergelijcke dingen doen, soe en mach nochtans geenen noot die ennich mensche hebben mach, excuseren fornicacie.» (39.)

Dit laatste schreef hij blijkbaar als antwoord op een mening die in die tijd werd overgenomen uit de oudheid, nl. de theorie van Galenus, Hippocrates, Celsius, e.a., dat geslachtelijk verkeer noodzakelijk was voor de gezondheid (40).

Bij dit misdrijf zijn er een aantal personen betrokken, die op verschillende manier door de rechtbanken behandeld worden, nl. de bezoeker, de prostituée, de souteneur en de bordeelhouden.

1) De bezoeker.

De auteurs spreken niet over een sanktie voor de bezoeker van een stoof. In de wetgevende bronnen komen enkele bepalingen voor. Ze maken een onderscheiding naargelang de man gehuwd of ongehuwd is. In enkele gevallen ook naargelang hij overdag of 's nachts in een bordeel betrapt werd.

In Brabant werden de bezoekers bedreigd met een geldboete indien zij gehuwd waren. De laatste ontwerpen voor costume van Antwerpen stellen hem strafbaar als hij 's nachts of overdag naakt werd aangetroffen (41).

De voorgeboden van St.- Pietersdorp bij Gent bepalen een boete voor degene die in een stoof slaapt (2). De ontwerpcostume van Ieper voorziet een boete voor de man die na de avondklok in een bordeel gevonden wordt, lag hij op dat moment in bed, dan kreeg

(38) VAN DER TANERIJEN, W., o.c., p. 279.

(39) Id., o.c., p. 280.

(40) VAN USSEL, J., o.c., p. 174.

(41) *Charter van Grimbergen*, art. 75, p. 262 (6 gulden) ; *Ordonnantie voor Bergen-op-Zoom*, art 45, p. 1333 (idem) ; *Impressae*, tit. XX, art. 6, p. 84 (20 gulden) ; *Compilatae*, dl. 6, tit. II, art. 15, p. 754 (24 gulden).

de ongehuwde bovendien een gevangenisstraf van 3 dagen, de gehuwde zou in dit geval volgens de omstandigheden gestraft worden (43).

Ook in Luik werd een boete bepaald voor de man die na de avondklok in een bordeel werd aangetroffen (44).

Een gehuwde die te Brussel in de 16^e eeuw een bordeel bezocht had, kreeg van de wereldlijke rechter de verplichting opgelegd, in linnen klederen, bloothoofds met een kaars en 3 pond in de hand, aan God en gerecht om vergiffenis te vragen (45).

In de 15^e eeuw moest een ongehuwde, die 's nachts werd aangetroffen, een boete van 24 pond, 6 schellingen en 6 penningen betalen te Mechelen. Een gehuwde moest in dezelfde stad in de 16e eeuw openbaar boete doen (46). In het Gentse werd rond dezelfde tijd dezelfde boete opgelegd aan een gehuwde en een ongehuwde (47).

2) De prostituée.

Wat de prostituées betreft, werd bepaald, dat zij zich in bepaalde buurten van de steden moesten terugtrekken. Deden zij dit niet, dan stelden zij zich aan sankties bloot, zoals de verbanning(48), een geldboete (49) of een gevangenisstraf(50).

In sommige streken werd bepaald, dat ze een gekleurde armband dienden te dragen, om hen van de eerbare vrouwen te kunnen onderscheiden (51).

Te Brussel werd een onderscheid gemaakt tussen de publieke vrouwen, die uit een eerbare familie stamden en die in een tuchthuis werden opgesloten, en de anderen, die tentoongesteld werden (52).

De prostituée die zich slecht gedroeg te Arenbourg, zou er een boete moeten betalen en 10 jaar verbannen worden (53).

In sommige streken was het echter al voldoende om er als pu-

(42) *Voorgeboden van St.-Pietersdorp* p. 207 (20 schellingen)

(43) *Ontwerp Ieper*, tit. 72, art. 2-3, p. 498 (gehuwde : 10 pond ; ongehuwde 3 pond).

(44) *Règlement des batons*, art. 2, p. 138 (3 gulden) ; *Reglement van J. de Bavière*, art. 6, p. 460 (3 gulden).

(45) VANHEMELRIJCK, F., *o.c.*, p. 186.

(46) MAES, L. TH., *o.c.*, p. 215.

(47) R.A.C.B. ; C.P.C.F., *Quartier de Gand*, dl. X, p. 171.

(48) *Ordonnantie II voor Gent*, art. 4. p. 675 (3 jaar). VANHEMELRIJCK, F., *o.c.*, p. 165.

(49) *Ontwerp Ieper*, tit. 73, p. 498 (opperste kleed) ; *La paix de St.-Jacques*, tit. XVV, art. 9, p. 297 (1 gulden) ; VANHEMELRIJCK, F., *o.c.*, p. 164 en 166 ; DEVILLERS, L., *o.c.*, p. 193.

(50) VANHEMELRIJCK, F., *o.c.*, p. 166.

(51) Zie bijvoorbeeld DEVILLERS, L., *o.c.*, p. 191.

(52) *Decreet van Maria Elisabeth*, p. 460.

(53) *Keure voor Arenbourg*, art. 4, p. 208.

blieke vrouw aangetroffen te worden, om een straf op te lopen (54).

Te Mechelen werden de publieke vrouwen in de 15 de eeuw tot 1 jaar verbanning veroordeeld (55).

Te Lier kwamen in dezelfde eeuw straffen voor, die uit een bedevaart naar Aken of 's Hertogenbosch of een verbanning van 2 jaar bestonden. De veroordeelden kregen tevens een boete (56).

In Bergen werden prostituées in water ondergedompeld en verbannen (57).

Door de officialiteit van Gent werd in 1659 een prostituée verplicht enkele dagen in een klooster door te brengen, er een generale biecht te spreken en 3 dagen te vasten(58). In 1764, 1767 en 1768 werden enkelen verplicht vergiffenis te vragen aan de gelovigen en een kaars te offeren (59).

3) De souteneur.

«Openbare putiers, die openbaerlijck conquest doen oft gewin nemen van 't sondich leven van lichten vrouwen, het zij van hueres selfs wijfs oft van huren dochteren oft andere, die sijn te punieren metter galghe.» (60).

«Dit crisme is geheeten lenocinium, in welcke concureren moeten drie dingen om den openbaer putier ter galgen te bringhene, te wetene : ierst dat hij de vrouwe daertoe ghebrocht heeft ; ten tweesten dat hij se tot hem subject gemaec theeft bij belofte, eede ende andere verhanden.» (61).

De auteurs besteden een bijzondere aandacht aan het gedogen van het overspel van de vrouw door de echtgenoot. De sanktie voor zo'n echtgenoot zou de verbanning zijn of een arbitraire straf(62). De echtgenoot die bovendien met dit overspel geld won, zou dezelfde straf krijgen als de souteneur. Wel werd er een verzachtende omstandigheid aanvaard voor de echtgenoot die het overspel van de vrouw gedoogde. Ph. Wielant schrijft nl. : «Maer is 'ts stuck vanden wijve niet openbaer, ende datter gheen suspitie aff en is, onder 't volk 't welck den man eerbaerlijck decken mach, zoe en is den man, zijn wijff behoudende, niet te punierene van gedoochsaemhede, want elck bewaert gheerne (de eere van sijn wijf ende) van sijnen huijse, daer hij can.» 63.

(54) *Keure voor Nevele*, p. 501 (boete) ; *Voorgeboden van St.-Pietersdorp*, p. 207 (boete) ; *Reglement voor Over-Maas*, art. 76, p. 383 (gevangenisstraf) ; *Reglement van Bavière, J.*, art. 10, p. 461 (verbanning) ; *Reglement des XIII*, art. 6, p. 491 (verbanning).

(55) MAES, L. T.H., *o.c.*, nr. 81, p. 564 ; nr. 128, p. 571 ; nr. 137, p. 572 ; nr. 151, p. 572.

(56) STOCKMANS, J.B., *o.c.*, nr. 270, nr. 282 en 298.

(57) PIERARD, CH., *o.c.*, p. 99, voetnoot nr. 41.

(58) DE BROUWER, J., *o.c.*, p. 208.

(59) Id., *o.c.*, p. 216.

(60) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 125 ; cfr. de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 199-200. VAN DER TANERIJEN, W., (*o.c.*, p. 137) spreekt enkel van doodstraf.

(61) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 126, cfr. de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 200.

(62) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 125, de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 199.

(63) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 125.

Twee verordeningen voor Brabant bepalen, dat de souteneur zijn hand zal verliezen en 10 jaar verbannen worden (64). Ook latere bronnen van Brabant voorzien de verbanning (65).

Voor Houcke en Monekereede werd verordend, dat de souteneur zou verbannen worden, terwijl de ordonnantie voor Ieper en de keure van Arenbourg tevens een boete opleggen (66). Het ontwerp voor costume van Ieper laat de rechter echter de keuze tussen een verbanning en een lijfstraf (67). De keure van Nevele bepaalt enkel een boete, terwijl de statuten van de Prooschen en de costume van Nieuwvliet de rechter naar de omstandigheden wil laten oordelen (68). De ordonnantie voor Gent uit het jaar 1491 bepaalt, dat de souteneur bij de eerste veroordeling zal tentoongesteld worden en een gevangenisstraf van één maand oplopen, die echter afkoopbaar was. Bij een tweede veroordeling zou de gevangenisstraf 6 weken duren (69).

Te Luik zouden de souteneurs verbannen worden en in het land van Over-Maas zouden ze een lijfstraf oplopen (70).

In Braabant zou de echtgenoot, die het overspel van zijn vrouw duldde, verbannen worden (71).

In Vlaanderen kon de verbanning vervangen worden door een lijfstraf (72) of kreeg hij een gevangenisstraf (73).

De *Compilatae* voorziet voor de echtgenoot, die er tevens geld voor ontvangt, een geseling, een eeuwige verbanning en de verbeurtverklaring van zijn vermogen (74).

Volgens de ontwerp costume van Ieper en de costume van Roeselare zou hij gezeseld en verbannen worden (75).

Degene die in het land van Over-Maas een familielid zou prostitueren, stonden bloot aan een lijfstraf of de doodstraf, alnaargelang het geval (76).

Indien een kind door zijn ouders of voogd werd geprostitueerd, zouden deze tentoongesteld worden volgens de ordonnantie van

(64) *Ordonnantie van Filijps de Goede*, art. 1, p. 394; *Edict voor Brabant*, p. 97.

(65) *Antiquissimae*, art. 23, p. 142; *Compilatae*, dl. 6, tit. II, art. 23, p. 758; *Ontwerp Mechelen*, art. 728, p. 127; *Mechelen*, tit. II, art. 14, p. 26.

(66) *Ordonnantie voor Monekereede en Houcke*, p. 500 en 502; *Keure voor Arenbourg*, art. 9, p. 210; *Ordonnantie voor Ieper*, p. 193-194.

(67) *Ontwerp Ieper*, tit. 64, art. 4, p. 490.

(68) *Keure voor Nevele*, p. 501; *Statuten van de Prooschen*, art. LI, p. 414; *Nieuwvliet*, art. XI, p. 400.

(69) *Ordonnantie van J. de Bavière*, art. 10, p. 461 (5 jaar); *Réglement des XIII*, art. 6, p. 491; *Réglement des batons*, art. 9, p. 140; *Réglement van J. de Heynsberg*, art. 5, p. 147; *La paix de St.-Jacques*, tit. XXV, art. 8, p. 297 (1 jaar); *Réglement voor Overmaas*, art. 74, p. 382.

(71) *Antiquissimae*, art. 39, p. 146 (3 jaar); *Compilatae*, dl. 6, tit. II, art. 25, p. 758 (eeuwig).

(72) *Ontwerp Ieper*, tit. 64, art. 5, p. 490; *Roeselare*, p. 267.

(73) *Ordonnantie II voor Gent*, art. 2, p. 673-674.

(74) *Compilatae*, dl. 6, tit. II, art. 25, p. 758.

(75) *Ontwerp Ieper*, tit. 64, art. 6, p. 490; *Roeselare*, p. 267.

(76) *Réglement voor Over-Maas*, art. 75, p. 382-383.

Gent van 1491, een houten mantel moeten dragen, hun hoofd kaal geschoren worden, en zouden zij bovendien eeuwig een geel kleed moeten dragen, tenzij ze voor dit laatste 20.000 coreelen zouden betalen (77).

Te Brussel werd in 1433 een putier veroordeeld tot een bedevaart naar Bari, terwijl een andere in het midden van de 15^e eeuw een mes door de hand geslagen werd (78).

In 1491 werd te Mechelen een souteneur tot een gevangenisstraf van 2 maanden op water en brood veroordeeld en voor 5 jaar verbannen (79). Een poging om meisjes te prostitueren werd met 1 jaar verbanning bestraft (80). Iemand die bordeel hield en zijn dochter prostituteerde werd 5 jaar verbannen (81).

Te Brussel werd een man gehangen, omdat hij een meisje tegen haar zin geprostituteerd had (82). Een weduwe, die haar dochter voor het werk gebruikte, werd te Bergen in het water gedompeld en verbannen (83).

Wat de kerkelijke rechtspraak betreft, heb ik bij J. De Brouwer geen veroordelingen gevonden. Het is echter mogelijk, dat hij geen onderscheid gemaakt heeft tussen bordeelhouders en souteneurs. Voor Luik haalt R. Van der Made een geval aan een souteneur en zijn vrouw, die dit beroep uitoefende; ze werden beiden in 1703 voor 15 jaar verbannen (84).

4) De bordeelhouders.

De bordeelhouders maakt zijn winsten niet rechtstreeks op de activiteit van de publieke vrouwen, doch leeft van de opbrengst van het verhuren van zijn huis voor prostitutie.

De auteurs handelen niet rechtstreeks over de bordeelhouders. Ze schreven echter wel dat de medeplichtigen van de putier dezelfde sanktie te wachten stond als de souteneur zelf (85).

In de wetgevende bronnen wordt hij, die zijn huis voor de prostitutie openstelt, met boeten bedreigd (86). Sommige bronnen bepalen, dat hij bij herhaling geen herberg meer zou mogen hou-

(77) *Ordonnantie II voor Gent*, art. 3, p. 674-675.

(78) VANHEMELRIJCK, F., *o.c.*, p. 148.

(79) MAES, L.TH., *o.c.*, nr. 667, p. 644.

(80) MAES, L.TH., *o.c.*, nr. 579, p. 190-191.

(81) MAES, L.TH., *o.c.*, nr. 531, p. 625.

(82) VANHEMELRIJCK, F., *o.c.*, p. 184-185.

(83) PIERARD, CH., *o.c.*, p. 99, voetnoot nr. 41.

(84) VAN DER MADE, R., *o.c.*, p. 581.

(85) WIELANT, PH., *o.c.*, p. 126; de DAMHOUDER, J., *o.c.*, p. 200.

(86) *Ontwerp Mechelen*, art. 758, p. 133; *Ordonnantie voor het Brugse Vrijen*, art. 3, p. 790; *Keure van de Prooosschen*, art. CXVI, p. 354; *Statuten van de Prooosschen*, art. C, p. 448; *Nieuwvliet*, art. XXV, p. 408; *Keure voor Arenbourg*, art. 10, p. 210 (bovendien 2 jaar verbannen); *Keure II voor de Casselrij van Ieper*, art. X, p. 336; *Voorgeboden van St.-Pietersdorp*, p. 207; *Keure van Nevele*, p. 502; *Ordonnantie II voor Gent*, art. 4, p. 675; *DEVILLERS, L., o.c.*, p. 194.

den (87). In Over-Maas echter werd hij aan een lipfstraf blootgesteld en te Luik aan 1 jaar verbanning, zoals de souteneur (88).

Te Brussel werd in 1433 een bordeelhouder voor 1 jaar verbannen, een andere moest in het midden van de 15^e eeuw een boete van 12 schellingen betalen, terwijl in 1482 een derde veroordeeld werd om een boete van 3 oude schilden te betalen en bovendien voor 3 jaar verbannen werd (89).

In 1438 moest een bordeelhouder te Lier een bedevaart maken naar 's Hertogenbosch en 2 ridders betalen (90).

Een bordeelhouder van Namen werd in 1414 voor 40 jaar verbannen, terwijl in de 16^e eeuw te Luik iemand wegens dit misdrijf een verbanning van 1 jaar opliep (91).

Door de officialiteit van Mechelen werden van 1622 tot en met 1626, verbanningen van 1, 3, 6, 10, 15 jaar of levenslang uit het bisdom uitgesproken tegen zowel mannen als vrouwen (92). In dezelfde eeuw werden ook twee vrouwen voor 2 jaar uit Brussel verbannen (93). Een echtpaar werd in 1645 wegens bordeelhouden veroordeeld om op bedevaart te gaan naar Leuven en om 6 weken boete te doen in de gevangenis (94). In het begin van de 17^e eeuw werd een man wegens di misdrijf geselsd en verplicht met een kaars in de hand bij monde van de pastoor aan de gelovigen vergiffenis te vragen (95). In 1658 moest een vrouw op dezelfde wijze vergiffenis vragen en werd zij bovendien levenslang uit het bisdom verbannen (96).

Te Gent moest een vrouw wegens bordeelhouden een boete van 200 gulden betalen in 1659 (97). In 1675 werd een echtpaar verplicht geknield aan het hof vergiffenis te vragen en verbannen uit de parochie (98). Een jaar later moest een ander echtpaar in hun hemd aan het hof vergiffenis vragen (99). een vrouw werd in 1685 voor 5 jaar verbannen, doch in 1687 werd zij opnieuw door de officialiteit van Gent veroordeeld, nu om in 'lijnwaet' vergiffenis te vragen aan het hof en werd zij weer verbannen (100). In 1688 moest een andere vrouw op dezelfde wijze vergiffenis vragen, een boete van 300 gulden betalen en werd ze voor 10 jaar uit het bisdom ver-

(87) *Casselrij van Ieper*, cap. CXXI, p. 94 ; *Ontwerp Waasten*, tit. 103, p. 68.

(88) *Reglement voor Over-Maas*, art. 74, p. 382 ; *La paix de St.-Jacques*, tit XXV, art. 8, p. 297.

(89) VANHÈMELRIJCK, F., *o.c.*, p. 184.

(90) STOCKMANS, J.B., *o.c.*, nr. 282.

(91) VAN DER MADE, R., *La prostitution dans l'ancien droit Belge*, p. 765.

(92) DE BROUWER, J., *o.c.*, p. 197 en 201.

(93) *Idem*, p. 197 en 199.

(94) *Idem*, p. 230 en 239.

(95) *Idem*, p. 186 en 222.

(96) *Idem*, p. 187 en 219.

(97) *Idem*, p. 250.

(98) *Idem*, p. 194 en 218.

(99) *Idem*, p. 220.

(100) *Idem*, p. 194 en 221.

bannen (101). In het zelfde jaar werd tegen een echtpaar een verbanning van 5 jaar uitgesproken en moesten ze ook aan het hof vergiffenis vragen (102). In de 17° eeuw kreeg een bordeelhouder de verplichting opgelegd, drie dagen in de gevangenis te vasten en in zijn hemd en bloothoofds vergiffenis te vragen aan het hof (103).

BESLUIT

Bij wijze van besluit kan een vergelijking gemaakt worden tussen de sankties door de wetgevende bronnen voor de verschillende misdrijven voorzien.

De misdrijven waarbij de toestemming van het slachtoffer ontbreekt, werden in verhouding met de andere besproken misdrijven met zware straffen bedreigd. Nl. met de doodstraf, al dan niet vergezeld van een verbeurtverklaring van het vermogen, of langdurige verbanning.

Het valt op, dat de bronnen meestal dezelfde sanktie vermelden voor schaking en verkrachting. Tevens wordt de ontmaagding van een geslachtsonrijp kind, met de straffen die op verkrachting staan, gesanktionerd. Dit wijst er blijkbaar op, dat, zij het niet uitgesproken, de opvatting, dat dit misdrijf met verkrachting moet gelijkgesteld worden, zoals uitgedrukt in het art. 375, voorlaatste lid, van het huidige strafwetboek, ook reeds in de besproken periode gehuldigd werd. Evenwel is de leeftijd, waarop volgens de bronnen het kind geslachtsrijp is, verandert. De auteurs uit de 16° eeuw spreken, waarschijnlijk in navolging van het romeinse recht, over een kind van 10 jaar. De wetgevende bronnen spreken van een kind van 12 jaar en het strafwetboek van een kind van 14 jaar.

Wat de misdrijven betreft, waarin de vrouw toegestemd heeft, zien we, dat zij meestal met boeten gestraft worden, tenzij het een gehuwde vrouw betreft, dan was de sanktie meestal een verbanning. De vrouw werd overwegend minder zwaar gestraft. Dit was blijkbaar het gevolg van een onderwaardering van de vrouw. C. De Brun schrijft immers, dat de doodstraf die op het overspel van de vrouw stond, niet meer wordt toegepast, wegens de «brossheyt van haer gheslacht.» (o.c., p. 23).

Tot slot zou ik er nog eens op willen wijzen, dat verdere studie noodzakelijk is. Er moeten nog onuitgegeven verordeningen bestaan, die over dit onderwerp handelen. Tevens is het noodzakelijk de rechtspraak aan een systematisch onderzoek te onderwerpen om een juister beeld van de toestand te krijgen. Bovendien vormt het kerkelijke recht nog een deel apart, dat niet voldoende kon uitgewerkt en besproken worden.

(101) *Idem*, p. 195, 221 en 250.

(102) *Idem*, p. 194 en 221.

(103) *Idem*, p. 221.